

ДИСКУСИЈА

О НЕКИМ КОНСТАТАЦИЈАМА У МАТЕРИЈАЛИМА I (ОСНИВАЧКОГ) КОНГРЕСА КП ЦРНЕ ГОРЕ

Прије преласка на разматрање материје о којој је ријеч, сматрам за потребно да истакнем следеће:

На сједници Извршног комитета ЦК СК Црне Горе, која је одржана у марту 1960. године, дискутовано је и о издавању — штампању материјала I (оснивачког) Конгреса КП Црне Горе.

Пошто сам по овом питању тада изнио извјесне примједбе на поједине закључке у рефератима и указао на неке грешке у погледу датума и година збивања појединих догађаја, то сам сматрао за своју обавезу да ово и писмено формулишем. Ово тим прије што по неки од ових закључака извјесни наши научни и други радници усвајају и користе се њима у свом научном и другом раду без провјере, као већ доказаним истинама. Па сам сматрао да би требало на најпогоднији начин на све ово указати приликом издавања овог материјала, јер морамо, као што се каже у посљедњем пасусу Програма СКЈ: „... бити критични према себи и своје дјелу, бити непомирљиви непријатељи сваког догматизма и вјерни револуционарном стваралачком духу марксизма”. У вези са свим овим сматрао сам да је правилније и корисније да ми, који смо углавном учествовали у припремању и усвајању ових докумената, исправимо грешке у њима, него да то касније чини неко други.

Материјал који сам у јулу 1960. године написао без изричног позивања на документацију (скраћени текст), чува се у архиви ЦК Савеза комуниста Црне Горе.

Пошто је скраћени текст на једној од сједница Извршног комитета у 1960. години дискутован и већином гласова нијесу усвојене моје примједбе, то сматрам да данас већ нема никакве сметње да се и овим путем прије расправљању ових питања пошто су она, по моме мишљењу, од интереса за Историју Савеза комуниста Црне Горе.

У извјештају о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, поднијетом на I (оснивачком) конгресу КП Црне Горе који је одржан од 4—7. октобра 1948, стоји:

„КП Црне Горе постоји од јануара мјесеца 1920. г., тј. она је у Црној Гори основана кад и у другим крајевима Југославије и углавном под istim условима. Тада се почело са оснивањем мјесних организација Комунистичке партије у Подгорици, Цетињу,

Никшићу, Црмници итд., у прољеће исте године одржана је Обласна партијска конференција на којој је изабран Обласни одбор за Црну Гору и Боку. Стварни оснивач Партије у Црној Гори био је Јован Томашевић, који је све до своје смрти остао њен руководилац. Њен рад и политичка активност везани су за ондашње политичко-друштвене прилике и за одлуке руководства КПЈ.¹

Комунистичка партија Црне Горе не постоји од јануара мјесеца 1920, већ од I (оснивачког) Конгреса КП Црне Горе, који је одржан 4. до 7. октобра 1948. године у Цетињу, да би се, поред осталог, обезбиједило и спровођење у живот Статута КПЈ, усвојеног на Петом конгресу КПЈ. У Резолуцији Петог конгреса КПЈ о основним наредним задацима организација КПЈ под I. тач. 2. каже се:

„Извршити до краја ове године сазив националних партијских конгреса, односно покрајинских конференција КПЈ за Босну и Херцеговину и за Црну Гору; Покрајинске конференције за Босну и Херцеговину и за Црну Гору претворити у оснивачке конгресе партијских организација тих република.”²

Из изложеног се види да она (КП Црне Горе) није: „основана када и у другим крајевима Југославије”, јер се оснивање основних партијских организација (мјесних) и других руководећих органа који немају компетенције националних партијских конгреса не може, по моме мишљењу, сматрати и оснивањем Партије. Немогуће је поистовјетљивати оснивање КП Црне Горе са оснивањем првих политичких организација радничке класе, са социјалистичком оријентацијом, односно са прерастањем ових у основне организације Социјалистичке радничке партије Југославије (к), које су, углавном, настајале „када и у другим крајевима Југославије”.

Не може се такође одржати ни поставка — која је већ цитирана — да се у јануару 1920. године „почело са оснивањем мјесних организација Комунистичке партије...”, као и да су: „и у другим крајевима Југославије” тада основане партијске организације, јер је познато да је оснивање КПЈ, односно Социјалистичке радничке партије Југославије (комуниста), извршено на Конгресу уједињења који се сматра и првим конгресом КПЈ, а одржан је у Београду од 20. до 23. априла 1919. године. О томе како је настала КПЈ у политичком извјештају на Петом конгресу КПЈ друг Тито каже:

„Нова партија добила је назив Социјалистичка радничка партија Југославије (комуниста). На томе Конгресу нису учествовали социјалисти из Словеније, под изговором да не би хтјели да цијепају своју социјал-демократску странку, јер десничари, тј.

¹ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, Цетиње-1948, 6.

² V конгрес Комунистичке партије Југославије 21—28. јула 1948 — Стенографске биељешке, Београд 1949. 790.

опортунистичке вође, нису хтјели то уједињење. У нову партију ушли су на овом Конгресу у цјелини Српска социјал-демократска партија, Социјал-демократска партија Босне и Херцеговине, Социјалистичка партија Далмације, огромна већина чланства Социјал-демократске странке Хрватске и Славоније која се отцијепила од издајничког вођства, организације из Војводине и група пелагићеваца из Војводине, као и групе из Македоније и Црне Горе”.³

Ради јасноће наводим и сљедеће:

„Конгрес партијског уједињења држан је паралелно са конгресом синдикалног уједињења (делегати за оба конгреса били су с малим изузетком исти).”⁴

У раду Првог конгреса КПЈ учествовали су делегати радничких друштава и социјалистичких група из Црне Горе, о чему постоји и низ доказа. У „Гласу слободе” од 27. фебруара 1919. године пише: „Социјалистички покрет почиње се ширити и у брди-ма и кршевима Црне Горе. Са Цетиња и Ријеке Црнојевића јавило нам се више другова са жељом да се и код њих оснује социјалистичка организација”.⁵ А у броју од 17. априла исте године овај лист о предавању које је „синоћ одржано у Радничком дому у Сарајеву”, каже да је имало „карактер манифестације партијског уједињења Југословенског Пролетаријата”. Даље се наводи да су „о дневном реду: „Међународна ситуација и радничка класа” говорили двојица другова из Србије” ... „Осим ове двојице предвиђених говорника узео је ријеч и друг Вук Пуљевић (Пуљевић — подвукао С. Б.), професор из Подгорице, делегат црногорских социјалиста за конгресе уједињења у Београду”.⁶

У броју од 19. априла, у којему пише о одржавању Шестог закључног конгреса Социјал-демократске странке Босне и Херцеговине, поред осталог се каже и сљедеће: „затим узима ријеч друг Вук Пуљевић, професор из Подгорице, црногорски делегат, и поздравља Конгрес у име црногорских социјалиста”. У свом говору на Конгресу Пуљевић је сматрао за потребно да напомене нарочито: „Премда смо још млади у организацијама, ми смо свјесни своје радничке дужности и ми ћемо је до краја по сваку цијену вршити, па нас стало и живота”.⁷

А у „Радничким новинама”, органу СРП(к), од 17. маја 1919. године, пише: „Код нас сваким даном ничу нове организације. У Подгорици, Пећи, Цетињу, Ријеци Црнојевића, створене су радничке организације. Први мај је у свим тим мјестима прослављен

³ Исто, 17.

⁴ Историјски архив КПЈ — том II — Београд 1949, стр. 10.

⁵ Глас слободе (ГС) број 47, од 27. II 1919.

⁶ ГС број 88 од 17. IV 1919, стр. 1.

⁷ ГС број 90 од 19. IV 1919. године, стр. 1 и 2.

и поред препрека и сметања које нам је чинила овамошња буржоазија. На Цетињу је пало на друштвеној забави 18.000 круна...⁸

И у наредним бројевима овога листа има дописа из Црне Горе. Тако у броју од 1. јуна исте године, поред осталог, пише: „црногорска сиротиња је листом почела приступати нашој револуционарној партији која се бори против свих данашњих силника и паразита, против свих оних који живе од зноја и крви радника”.⁹ У броју од 23. новембра налази се: „На конгрес уједињења Југословенског Пролетаријата и наши другови из Црне Горе послали су овоје делегате да се у циљу наше организације споје са осталим пролетерским организацијама у Југославији и да им изјаве готовост наших другова у Црној Гори да ће они, кад то устреба, пролити и крв своју и дати сваку жртву за остварење комунизма, за побједу правде и слободе”.¹⁰

Делегати из Црне Горе који су присуствовали Првом конгресу КПЈ прихватили су линију и све задатке које је Конгрес поставио. Све мјесне организације које су биле социјалистички оријентисане прерастају у организације СРПЈ (к) и као такве дјелују од априла 1919. године као: „... и у другим крајевима Југославије”.

У цитираном извјештају о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору стоји и сљедеће: „У прољеће исте године одржана је Обласна партијска конференција на којој је изабран Обласни одбор за Црну Гору и Боку”.

Сматрам да је нужно да подсјетимо како се у оно вријеме, наиме 1919. и 1920. године, називао партијски орган надређен мјесним партијским организацијама. Биће најсигурније ако се за ово послужимо оним што је о овој материји записано у статутима усвојеним на Конгресу уједињења, Првом конгресу КПЈ, одржаном од 20. до 23. априла 1919. године у Београду, као и у Статуту усвојеном на Другом конгресу КПЈ, одржаном у Вуковару од 20. до 25. јуна 1920. године. У Статуту усвојеном на Конгресу уједињења под I. стоји: Досадашње самосталне партије престају дјеловати и ствара се свега једна партија. Ствара се јединство, а не савез партија”. И даље, под IV: „Ради везе између месних организација и Централног извршног одбора, образоваће се покрајински извршни одбори у Београду за Србију и Македонију, у Новом Саду за Бачку, Банат и Барању, у Запребу за Хрватску и Славонију, у Љубљани за Словенију, у Сарајеву за Босну и Херцеговину и Црну Гору и у Сплиту за Далмацију”.¹¹

⁸ Радничке новине (РН) орган (СРП (к) — број 117 од 17. маја 1919. године.

⁹ РН бр. 130 од 1. јуна 1919. године, стр. 3

¹⁰ РН бр. 277 од 23. нов. 1919. године.

¹¹ Историјски архив КПЈ — том II — Београд 1949, 17.

Из овог се може извести закључак да је покрајински извршни одбор партије за Босну, Херцеговину и Црну Гору, све до његове ликвидације у 1920. години, био једино надређен партијски орган мјесним партијским организацијама у садашњој Црној Гори и „веза” са Централним извршним одбором. У Статуту усвојеном на Вуковарском конгресу КПЈ, у члану 14. поред осталог стоји следеће: „Ради организације опште агитације и акције Партије, целокупна државна територија биће према партијским потребама подељена на извешан број области.

Управа организације онога места такве области, у коме је наш покрет најразвијенији, у заједници с представницима свију партијских организација те области и обласним секретаром, сачињавају обласно веће, које ће предузимати потребне мере за снажење Партије. Обласно веће даје директиве за делатност месних партијских организација и повереништава у границама своје области, а његов рад стоји под контролом Централног партијског већа.

Обласно веће бира свој Извршни одбор од 5—7 чланова.

Ради везе између месних организација, месних и обласних већа и Централног извршног одбора, Централно партиско веће поставља једног или више секретара у местима у којима је седиште Извршног одбора обласних већа”.¹²

У вези са спровођењем у живот цитираних статутарних одређби, усвојених на II конгресу КПЈ, у једном директивном писму, штампаном у „Гласу слободе” из 1920. г. упућеном партијским организацијама и друговима у Босни, Херцеговини и Црној Гори, поред осталог стоји и следеће: „Ликвидација Покрајинског Извршног одбора Партије за Б., и Х. и ЦГ, као што је познато из „Гласа слободе”, извршена је формално у Сарајеву 7. јула о.г., али је она стварно проведена 13. јула о.г.”.¹³

Овај лист наставља и даље да прати рад партијских организација у Црној Гори, и у броју 240. из исте године пише: „Другови из партијске организације на Цетињу јављају нам да је 31. октобра о.г. одржан Конгрес свих партијских организација у Црној Гори, — Обласно вијеће”,¹⁴ а у броју 246. из исте године: „Најбољи доказ за буђење народа у Црној Гори је стање наших организација, које први пут у историји Црне Горе излазе на изборе пуне енергије и чврсте воље да победе. Организације КП у Црној Гори одржале су своју ширу конференцију 31. октобра т. г. у Подгорици на којој се утврдила наша кандидатска листа, као и друга важна питања, између којих је и оснивање Обласног партијског секретаријата и покретање партијског листа у Црној Гори. . .”¹⁵

¹² Исто, стр. 45.

¹³ Глас слободе 1920, бр. 148, стр. 2.

¹⁴ ГС 1920, бр. 240, стр. 2.

¹⁵ ГС 1920, бр. 246, стр. 2.

На основу изложеног може се закључити да је обласна партијска конференција, односно састанак представника партијских организација из Црне Горе, као и управе партијске организације из Подгорице, одржан у октобру 1920. године у Подгорици и да је на томе састанку формирано Обласно вијеће које је изабрало свој Извршни одбор. Тачно је да је и у прољеће исте године одржана једна Обласна конференција, односно „Конгрес” представника свих радничких организација Црне Горе, што се да закључити из телеграма који је са овог састанка упућен Централном извршном одбору Партије, који су објавиле „Радничке новине” у бр. 88. од 15. априла 1920. године, а који гласи: „Конгрес представника свих радничких организација Црне Горе, одлучујући да изврши сједињење са радничким покретом у Југославији, шаље Вам свој другарски поздрав и изјављује да ће од сада корачати раме уз раме са пролетаријатом Југославије до општег ослобођења”.¹⁶

Сматрам да је овај „конгрес” који је одржан у априлу 1920. године у ствари била Обласна конференција представника синдикално организованих радника, а не конференција представника партијских организација у Црној Гори, јер би то у овом случају било противштатутарно.

Поставља се и питање да ли су на „конгресу”, одржаном у октобру мјесецу 1920. године у Подгорици, на коме је формирано Обласно вијеће за Црну Гору и изабран Извршни одбор, присуствовали и представници партијских организација из Боке и да ли се овај „конгрес”, односно конференција, може називати Обласна конференција за Црну Гору и Боку. Сматрам да постоји довољно доказа да се и на једно и на друго питање може са сигурношћу одговорити негативно. Као потврда за негативан одговор може да послужи и допис из Котора који је објављен у листу „Ослобођење” од 24. новембра 1920. године и у коме стоји: „Након 2 године прогона наше Партије у Далмацији, а особито у Котору, гдје влада комп. Рашковић и Магојевић, дозвољено нам је по први пут „Јавна скупштина” са дневним редом „Комунистичка партија и избори”“.¹⁷

На овом мјесту, ради сагледавања проблема у цјелини, потребно је истаћи да су дијелови Црногорског приморја до краја првог свјетског рата били под окупацијом аустро-угарске монархије, па је самим тим подручје Боке Которске у то вријеме било у партијско-политичком погледу у саставу Покрајине Далмације (касније области) бар до краја 1920. године. Нијесам тачно могао утврдити када је овај дио Црногорског приморја, па самим тим и Бока, ушао у партијско-политичком погледу у састав области Црне Горе и Приморја, али да је то већ било спроведено у

¹⁶ Радничке новине, орган СРПЈ (К) Број 88. од 15. априла 1920. године.

¹⁷ Ослобођење, гласило СРПЈ (комуниста), Запреб 24. XI 1920, стр. 4.

живот прије смрти Јована Томашевића — у то нема сумње. За ово је сигуран доказ и један допис из Котора који је објављен у „Борби“ од 17. априла 1924. године, у коме се јавност обавјештава о срамоти которске полиције због хапшења Јосифа Мариновића због тога што је био по поруци Адолфа Мука спремио једну већу киту цвијећа коју је требало упутити на Цетинје да би се њом окитио, како се то у допису каже, „Одар нашег суборца и вође, друга Јована Томашевића“. На крају дописа се закључује: „Али полицијска г.г. Филанци, Паповићи, Watzeki могу бити сигурни да ово осрамоћење посмртних почести друга Томашевића неће бити заборављено од приморског и црногорског радног народа“.¹⁸

У истом броју, у извјештају са попреба Јована Томашевића, стоји: „Прерана смрт друга Јована оставља једну велику празнину у нашем покрету у Црној Гори и Приморју, гдје је био познат као најпреданији браниоц погажених и унижених“.¹⁹

Назив *радни народ приморски и црногорски* као и *Црна Гора и Приморје*, по мом мишљењу, нијесу случајно настали у ондашњим званичним органима КПЈ после 1920. године, већ је то сигурно резултат новог партијско-организационог устројства КПЈ и промјена које су настале у дјелокругу појединих области.

При крају цитата, који је већ наведен, из Политичког извјештаја ПК, стоји: „стварни оснивач Партије у Црној Гори био је Јован Томашевић“. Међутим, раније смо подсетили да је КП Црне Горе фактички основана на Првом оснивачком конгресу у октобру 1948. године. Јован Томашевић је умро много раније — у априлу 1924. године, тако да он није могао ни физички бити, како се то каже, „стварни оснивач Партије у Црној Гори“. Цитирани наводи из докумената о ширењу социјалистичких идеја и развоју радничког покрета у Црној Гори и стварању Комunistичке партије Југославије, а посебно онај из извјештаја друга Тита о стварању КПЈ — поднијетом на Петом конгресу КПЈ, недвосмислено говоре да се оснивање КПЈ не приписује било ком појединцу, а, колико ми је познато, то исто важи и за оснивање партије у саставу КПЈ: КП Србије, Хрватске, Словеније, Босне и Херцеговине и Македоније. То је учињено једино у Црној Гори, приписујући оснивање КП Црне Горе само једној личности, што је у противурјечности са стварним развитком политичког покрета радничке класе у Црној Гори, а што потврђују изводи из цитираних докумената. Јован Томашевић, и поред великих заслуга које несумњиво има, није ни први апитатор ни организатор радничких друштва и социјалистичких група, јер су ове организације, без обзира на њихову класну чистоћу, настале много раније. У „Радничким новинама“ од 13. јануара 1907. године, у из-

¹⁸ Борба, орган Независне радничке партије Југославије број 12 од 17. IV 1924. године.

¹⁹ Исто.

вјештају о радничком покрету у Црној Гори, стоји: „Послије оних љетошњих штрајкова у Црној Гори се појавило јаче кретање у радничким масама. Посљедњих дана је приступљено и стварању радничких организација. И раније и сада ми смо се нашим друговима ставили на потпуно расположење. Кроз кратко вријеме ћемо бити у стању читаоце детаљније извијестити о радничком покрету у Црној Гори”.²⁰ У истом листу од 28. децембра 1913. године, поред осталог, стоји и сљедеће: „За здрав политички живот у Црној Гори и за изазивање да се правилније формирају политичке партије, несумњиво би од велике користи било када би се социјалисти, којих у Црној Гори, иако у малом броју, има — издвојили у своје организације”.²¹

„Глас слободе” у бр. 271. из 1920. године, анализирајући изборне успјехе КПЈ у Црној Гори на новембарским изборима 1920. године, између осталог пише и ово: „Свакоме је познато како је велики број Црногораца због сиромаштва и беде био присиљен да иде да у иностранству потражи већи и бољи комадић хљеба. Они су обично одлазили у американке руднике и својим дугим боравком многи су се од њих упознали са социјализмом, били ревни, па чак и истакнутији чланови револуционарних организација. Њиховом раду и пожртвовању има се увелико захвалити што је идеја комунизма продрла међу црногорске кршчеве и што су ти горштаци у њему почели гледати спас.”²²

Нико Мартиновић, у чланку „Почеци радничког покрета у Црној Гори”, између осталог наводи: „Послије ослободилачких ратова 1878. године, почела су да се отварају у Црној Гори велика радилишта на којима се концентрисало по хиљаду и више радника. Прво веће такво радилиште отворено је 1879. године, отпочињањем изградње колског пута Цетиње — аустријска граница (26 km) према Котору. . .

Прве организоване покрете црногорских радника започамо у јеку борбе за уставност 1905—1910. г. Ови покрети су помијешани са борбом либералног грађанства. . . Из материјала бомбашке афере, може се закључити да је 6. новембра 1906. године у Државној штампарији на Цетињу избио штрајк. . . У Подгорици је црногорска штампа забиљежила један штрајк обућара 1908. године, али детаљи о овом штрајку нијесу познати. . . Младићи који су се обучавали преко друштва за помагање заната и трговине, враћајући се из Хрватске, Србије и Чешке, гдје је раднички покрет био развијен, преносили су слободарске идеје на своје другове у Црној Гори. . . Према неким подацима, радничком друштву у Подгорици приступили су обућари, зидари, столари и др. . . У Никшићу је 1907. године основано Занатлијско радничко

²⁰ Радничке новине, орган Српске социјал-демократске странке и Главног радничког савеза, Београд, број 6. од 13. јануара 1907. године.

²¹ Исто, број 277 од 28. XII 1913. године, стр. 3.

²² Глас слободе 1920, бр. 271, стр. 2.

друштво... Црногорска радничка друштва су створила једну традицију око које се окупљао раднички сталез, гледајући са симпатијама развитак социјалистичког покрета у другим земљама, без обзира на то што у Црној Гори у то вријеме није било социјалистичке странке." Назад се каже: „Наслањајући се на ове традиције, црногорски радници, након слома аустроугарске окупације, крајем 1918. и почетком 1919. године, обнављају своја радничка друштва и оснивају нова, која убрзо постају стјецишта Социјалистичке радничке партије (комуниста)".²³

Из свега овога јасно се види да је и прије првог свјетског рата настајао раднички покрет и шириле се социјалистичке идеје у Црној Гори. Такође, у току аустро-угарске окупације на овом терену налазили су се појединци који су се у то вријеме осјећали социјалистима, а касније израсли у врло угледне и заслужне револуционаре. То су: Марко Машановић, Станко Драгојевић, Брацан Брацановић и др. Један број врло истакнутих политичких радника и револуционара вратио се из аустријских логора који су се крајем 1918, 1919, 1920. и касније истицали као врло активни пропагатори и организатори и несибично радили на даљем повезивању радничке класе Црне Горе и њених политичких организација са радничком класом из других крајева Југославије и КПЈ. Оснивање политичких организација радничке класе у Црној Гори био је процес који је дуже политички припреман и резултат је рада већег броја појединаца и група, од којих ће један број, на жалост, остати и незапажен. За вријеме аустро-угарске окупације Јован Томашевић се налазио у Француској и отуда се вратио тек 22. децембра (по новом календару) 1918. године. После повратка из Француске он се врло активно укључује у политички рад и у њему се видно истиче, а касније постаје и општепризната политичка личност у Црној Гори. Оснивањем Обласног вијећа за Црну Гору и избором првог Извршног одбора, он је, по свему судећи, први обласни секретар кога је поставило Централно партијско вијеће ради везе између мјесних организација, мјесних и обласног вијећа и Централног извршног одбора. Он се налазио тада на челу Обласног партијског секретаријата.

Велике заслуге и неуморни рад Јована Томашевића од повратка из Француске па до смрти, због чега је високо цијењен као бескомпромисан борац и револуционар у редовима радничке класе и радног народа уопште, и захвалност наше Партије и народа коју је он заслужио не могу утицати на питање да ли је он оснивач КП Црне Горе или не. С обзиром на изложене чињенице и документа, сматрам да је погрешно проглашавати га за оснивача КП Црне Горе, јер то противурјечи стварном развоју политичког покрета радничке класе у Црној Гори.

²³ Др Н. С. Мартиновић, Почети радничког покрета у Црној Гори, Историјски записи (ИЗ) 1959, XV, 14, 15, 17, 18, 23, 27.

У поменутом извјештају ПК КПЈ за Црну Гору даље стоји: „Напротив, комунисти у Црној Гори (1918. КПЈ још није била организована) изјаснили су се за присаједињење Црне Горе Србији, гласали су у „Подгоричкој скупштини” за онакво уједињење”.²⁴ — У „Подгоричкој скупштини” није било људи који су се декларисали као комунисти, већ су се они у оно вријеме сматрали социјалистима, што је сасвим и логично, јер се назив комуниста званично усваја тек на Првом оснивачком конгресу у априлу 1919. године.

У истом извјештају даље стоји: „На парламентарним изборима 1925. године, Партија у Црној Гори иступа заједно са федералистима, пошто није могла самостално да иступи”.²⁵

Радоје Пајовић у чланку „Учешће КПЈ у Црној Гори на парламентарним изборима”, поред осталог, каже и ово: „... радни народ Црне Горе дочекао је треће по реду парламентарне изборе, заказане за 8. II 1925. године, без легалне партије и под јаким полицијским терором. Комунистичка партија је на овим изборима учествовала као Партија радника и сељака.

За листу Ника Зачиранаина гласало је 1297 бирача”.²⁶ Ово јасно говори да оно што је написано о овоме у извјештају о изборима не може да се одржи.

У дијелу текста извјештаја гдје се говори о провали 1936. године, поред осталог, каже се: „Ова провала се ширила на све партијске организације и обухватила читаво чланство. Тада је било ухапшено преко 300 чланова Партије из свих организација у Црној Гори. Један дио чланства обухваћен паничним расположењем, пребјегао је у Албанију (случај Божа Љумовића)”.²⁷

Нема сумње да је провала 1936. године обухватила велики број чланства, али она ипак није „обухватила читаво чланство”. Примјера ради наводим да из партијске организације у Пиперима у оно вријеме није био нико ухапшен. Чак је тамо остао неоткривен један дио партијске покрајинске технике који се налазио код Радосава Поповића.* Исто тако поједине организације, као на примјер оне у Пиперима, нијесу проваљене. Што се тиче оцјене да је један дио чланства „обухваћен паничним расположењем, пребјегао... у Албанију (случај Божа Љумовића)”, сматрам да није на мјесту. Да би читав овај случај био јаснији, навешћу како се овај догађај одвијао.

Предвече, 9. марта 1936. године, Божо Љумовић је успио да избјегне хапшење и склонио се у Кучима, гдје је илегално жи-

²⁴ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, 8.

²⁵ Исто, 10.

²⁶ Радоје Пајовић, Учешће КПЈ у Црној Гори на парламентарним изборима. ИЗ 1959, XV, 101, 103.

²⁷ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, 14.

* Поповић Петра Радосав, рођен 1910, у Близни, Пипери, Титоград (Подгорица), Црна Гора, Правник. Члан КПЈ од 1927. У НОБ ступио 1941. Подлегао рањама 6. I 1942. За народног хероја проглашен 10. VII 1953, год.

вио. Ја сам 12. марта увече био обавијештен да и мене тражи полиција, па сам се прво склонио у село Љрбе, а потом пријешао у Куче и склањао се заједно са Љумовићем. Пошто је вријеме било врло хладно и није било никаквог искуства из оваквог начина рада и живота, и пошто је наш утицај у Кучима био прилично ограничен, били смо принуђени да живимо строго илегално и под доста тешким условима. Многе појединости у вези са провалом и њеним трајањем биле су врло нејасне. Наш боравак на овом терену могао је да доведе у опасност и партијску организацију чији су нас чланови и пријатељи склањали, па је због тога постављено питање надлежном партијском форуму да ли би можда било корисније да се емигрира у Албанију. Окружни комитет КПЈ за Подгорицу, колико се сјећам, дао је одобрење за прелазак у Албанију. Да ли је он по овом питању тражио и мишљење ЦК — није ми познато. Партијска организација из Куча преко својих пријатељских веза организовала је 29. марта наше пребацивање преко Скадарског језера на албанску територију. За читаво вријеме нашег боравка у Албанији одржавана је партијска веза преко Париза са Централним комитетом, а повремено смо писали и друговима у Подгорици преко другарице Милице Вулегић-Ђаконовић. Нијесу ми познате околности под којима се пребацила група чланова Партије са терена Мјесног комитета Беране (Иванград). Сви другови који су 1936. године због провале емигрирали у Албанију касније су се по партијским директивама враћали кући и настављали са партијским радом.

Да би се видио став ЦК КПЈ и његове тадашње оцјене одласка у емиграцију, сматрам да је од интереса навести изводе из писма ЦК КПЈ из тога времена. У писму од 11. VIII 1936. године упућеном Божу (с обзиром на садржину писма мислим да је упућено Божу Љумовићу у Албанију — нагласио: С.Б.), које је потписано Петар Приморски, поред осталог пише:

„3) Теби привремено поручујем одговорност за рад емиграције у Албанији. Договори се са људима и формирајте један емигрантски комитет... Од сваког емигранта пошаљи кратку биографију, његову досадашњу функцију, пошаљи извјештај под којим приликама се прешло у емиграцију и што је томе претходило.

5) Овамо су родитељи одлучили (сигурно мисли на ЦК КПЈ) да останете до конца процеса и онда да се враћате кући. У појединим случајевима гдје људи нијесу много компромитовани, испитајте могућност да се одмах поврате и осигурајте са њима везу како би могли дознати што се тамо дешава и да вам служи за равнање за слање других. Враћати се требају сви, јер нема могућности за прелаз у емиграцију у друге земље, а то родитељи и не желе.

8) да ли имате везу са својима кући и какве су те везе? Избјегавајте свако ново компромитовање људи неразумним писањем. Ако имате још сачуваних поузданих веза, пошаљите их преко Париза *посебним писмом* и само имена и адресе. Ако што знате о људима који су прешли у илегалност и који се још налазе у ЦГ јавите ми да би им се помогло и повезало.

9) посавјетујте се и пиштите нам своје мишљење и предлоге: како да се у ЦГ ради на обнови покрета. Како и са чиме извршити организовање ФНС.

10) О нашим пријатељима који се налазе у шуми ми мислимо да док су тамо треба да избјегавају сваки оружани сукоб, нарочито зато што режим такве сукобе провоцира и искоришћује. Против романтике наших грешака треба се борити, јер постоје такве тенденције за 'јунаштво' које је данас штетно. Уколико имате веза учините у том правцу...²⁸

У другом писму са истим потписом каже се следеће:

„Драги пријатељи!

Примио сам ваше писмо од 29. јуна послато ми преко париског пријатеља. Не чекајући вашег одговора на моје прво писмо...

Разумије се сви ми морамо извући поуке из моменталних удара (јер нијесмо поражени) морамо оштро поставити питање самокритике и критике наших грешака и пропуста, али у циљу да те грешке исправимо, ране лијечимо, пукотине испунимо продужујући борбу до коначне побједе. То је једино прави пут сваког члана наше фамилије.

Мени је познато само то да се Горанин²⁹ жалио на излазак Дравског³⁰ и још двојице другова 'без дозволе', али да су примичењене неке казнене мјере — то ми није познато, а према томе ја их нијесам одобрио. Уколико су неке казне изречене — оне постају правоваљане тек када их најстарије тијело испита и одобри.

Дакле, вас то не смије да смета у вашем даљем раду, да колеба вашу борбеност и истрајност да и под тешким условима емиграције и даље радите наш заједнички посао...

... Препоручујем вам да одмах прекинете свако међусобно оптуживање и зајевнице и чиним Дравског одговорним све док сами не изаберете ваше руководство, — Емигрантски одбор.

Конкретно ћу тражити обавјештења и код другова из унутрашњости и онда ћу конкретно приступити рјешавању ваших жалби и оптужби."³¹

²⁸ Архив Историјског института — Титоград број 8096 I 1—2 (1936).

²⁹ Горанин — псеудоним Николе Лекића, тадашњег секретара ПК КПЈ за Црну Гору и Приморје.

³⁰ Дравски — псеудоним Божа Љумовића.

³¹ Архив радничког покрета Југославије, фонд Коминтерне, микро-филм (45) 259/588, Историјски институт — Титоград.

У трећем писму, од 17. X 1936. године, које је упућено Вуку (вјероватно Бориловићу),³² између осталог пише следеће:

„3) *Ликвидација емиграције и шуме*. Са задовољством примам вијест да су се људи из Албаније вратили. О томе сам извјештен и преко париског пријатеља. Треба савјесно испитати могућност повратка и осталих, макар и по цијену судске казне, ако им не пријети робија од преко 3—5 година. Исто то важи и за људе у шуми, њима треба омогућити да се предаду преко адвоката који су ангажовани у одбрани. . .

4) О изреченим казнама осим именоване двојице, кажете „још неки”.

Да ли они знају да су кажњени? и којом казном? Ваше је право да изричете казне, али оне треба да буду у складу са учињеном погрешком, и ја сам мишљења да је изречена казна преоштра, јер она значи „једном ногом у фирму, а другом ван ње”. А казна треба да има васпитни карактер и да даде људима могућност да грешку увиде и исправе. Они су се већ против казне жалили, ја ћу им саопштити вашу казну и мотивацију исте и онда ће родитељи одлучити да ли да а (прво слово није јасно) се казне ослажи или ублажи.”³³

Ради правилне оцјене овог случаја цитирам један дио сјећања друга Јована Мариновића који гласи:

„С прољећа 1937. г. почеле су интензивне припреме за сазив Покрајинске конференције, па смо због тога покушали да, колико је то било могуће у ондашњим политичким условима, што боље припремимо конференцију и средимо стање у Партији. Једно од питања које смо сматрали важним за Партију било је то да се испита како је дошло до искључења из Партије другова Божа Љумовића и Сава Брковића, поготово када остали другови који су са њима прешли у Албанију или се касније пребацили, нијесу позвани на партијску одговорност нити су уопште кажњавани. Као један од организатора Покрајинске конференције лично сам учествовао у разчишћавању узрока илегалног преласка наших другова у Албанију, као и утврђивању евентуалне одговорности Љумовића и Брковића. Сјећам се да смо друг Блажо Јовановић и ја о томе разговарали у неколико наврата и могу да изјавим да је питање искључења Божа Љумовића и Сава Брковића скинуло са дневног реда уочи одржавања Покрајинске конференције у Кучима, крајем јуна и почетком јула 1937. године. Наиме, поздано знам да су и један и други остали и даље чланови Партије. У испитивању овог случаја дошао сам тада до неких података који показују да би искључење из Партије Божа Љумовића и Сава Брковића било неправилно и да би Покрајинска кон-

³² Вук (Бориловић) вјероватно псеудоним, послјије провале Николе Лекића.

³³ Архив радничког покрета Југославије, Фонд Коминтерне, микрофилм 46.259 (610—611), Историјски институт — Титоград.

ференција, да је дошло до изношења овог питања на Конференцију, поништила ту одлуку. Наиме, не само другови Љумовић и Брковић, него и остали наставили су са партијским радом и у Албанији. Они су успоставили везу (не знам којим путем) са ЦК КПЈ, односно одређеним другом у Паризу. У том смислу познат ми је један детаљ: другови су се обратили ЦК-у и тражили да им се одобри одлазак у Шпанију. Међутим, добили су одговор да се не усваја њихов предлог, већ да треба да се врате у Црну Гору. Даље, познато ми је да је Божо Љумовић био делегат партијске организације у тадашњој Подгорици, поред Марка Радовића и др. и присуствовао Покрајинској конференцији у Кучима. Сјећам се и детаља: да је Љумовић као један од најстаријих чланова Партије у Црној Гори отворио Покрајинску конференцију и предсједавао првим дијелом рада конференције. Пошто сам на овој Покрајинској конференцији изабран за политичког секретара Покрајинског комитета, предлагао сам другу Љумовићу да уђе у ПК што је он, мислим да могу слободно да тврдим, одбио, под разним изговорима, у првом реду због болести. Покрајински комитет му је повјерио, последице ових разговора, да руководи синдикалним покретом у Црној Гори.

Напомињем, на крају, да сам ова своја сјећања провјеравао у једном разговору са другом Милошем Пајковићем, који је у периоду о којем се ради био секретар Окружног комитета у Беранама и учествовао на Покрајинској конференцији у Кучима.”³⁴

Из наведених дјелова писама ЦК КПЈ, односно његових представника, да се закључити да он није конфронтирао емиграцију и шуму, није се упуштао да оцјењује шта је од то двоје правилније у дајој ситуацији. Људима у емиграцији препоручивао је да прекину оптуживања и зајевнице, а онима у шуми да се кло-не „јунаштва”, „које је данас штетно”, а све у циљу да се сачувају кадрови и врате што је могуће прије на заједнички посао у Црну Гору, макар и под претпоставком да неко може бити и осуђен од 3 до 5 година.

У другом писму се помињу оптуживања и зајевнице. Колико се сјећам данас, то је настало као резултат обавјештења другова из Берана да се по Црној Гори прича како смо ми (Божо и ја) пошли у Албанију на своју руку и напустили терен. Но, та прича ни друговима из Берана, а касније ни двојици чланова привременог покрајинског руководства, када су се нашли у тешкој ситуацији, није сметала да и сами емигрирају, иако су вјероватно другови из привременог покрајинског руководства знали за став ЦК КПЈ да се из емиграције треба враћати макар неко био и осуђен на затвор од 3 до 5 година. Додуше, другови из привременог покрајинског руководства донијели су већином гласова одлуку о

³⁴ Историјски институт — Титоград VIII 2—40, Сјећања Јована Мариновића.

томе. Из дјелова писма „Вуку”, које сам навео, јасно се види да нама у Албанији није била саопштена партијска казна, њена висина, као ни мотивација због чега смо кажњени, од стране привременог ПК, нити од стране ЦК КПЈ, како за вријеме док смо се налазили у Албанији тако ни касније.

Из тачке 4. поменутог писма да се закључити да је ЦК КПЈ на неки начин о нашем кажњавању био обавијештен, али до доношења неке одлуке од његове стране, бар колико је мени познато, није ни долазило — о чему најбоље говори дио сјећања друга Мариновића, који сам цитирао.

Пошто смо из Албаније одговорили на захтјев „под којим приликама се прешло у емиграцију и што је томе претходило”, мени није никада партијским путем, како у Албанији тако ни по повратку на терен 1937. године па надаље, ништа саопштано о свему ономе што се збивало око нашег одласка у емиграцију. Причу која је стигла са друговима из Берана у Албанију по нашем повратку у земљу нико није ни спомињао, бар у мом присуству. Вјеровано сам да је она настала у једној тешкој ситуацији, када су партијске везе биле скидане, а провала се настављала, у вријеме када је могло да побједи схватање да је правилније задржати се у шуми него одлазити, макар и привремено, у емиграцију. По повратку на терен нијесам сматрао да је корисно враћати се на све оно што је прошло, па ни на ту причу. У току ове године упознао сам се са документацијом из које сам поједине дјелове и цитирао и постало ми је јасно да је прича која је стигла до нас у Албанији била заснована на одлуци Привременог покрајинског комитета из 1936. године, али која, што се сасвим јасно може утврдити из дијела сјећања друга Мариновића које сам раније цитирао, никада није добила своју статутарну потврду. Напротив, ово питање је „скинуто са дневног реда” конференцију, јер „да је дошло до доношења овог питања на Конференцију”, она би „поништила ту одлуку”, како каже друг Мариновић.

Може се поставити питање да ли је партијско руководство у Црној Гори у оно вријеме имало довољно ауторитета и снага да позива на одговорност недисциплиноване чланове Партије, а у конкретном случају људе који су, поред тога, још били обухваћени „паничним расположењем”. Ја мислим да јесте. А на питање зашто то није у овом конкретном случају урадило — сматрам да је већ дат одговор.

Овај случај је први пут овако квалификовао на једној партијској конференцији на Цетињу, после резолуције ИБ-а, а потом добија мјесто и у поменутом извјештају. Данас се може поставити питање зашто на ово нијесам својевремено реаговао, на име, на партијској конференцији на Цетињу, или пак на самом Оснивачком конгресу. Мислим да за ово има извјесних разлога. Читав овај случај у оно вријеме за ширу јавност био је сведен на име Божа Љумовића, који је био у Црној Гори најистакнути-

ји поборник Резолуције ИБ-а, па се могао добити погрешан утисак као да је то ради њега, а не ради правилног оцјењивања конкретног случаја. Данас није нарочито битно за оцјену овог случаја то што се Божо Љумовић у периоду Резолуције ИБ-а па и касније тешко огријешо према нашем народу и Партији. Убијеђен сам да је историји задатак да рашисти и правилно оцијени све догађаје из наше прошлости, без обзира на то да ли су поједини актери тих догађаја раније или касније у своме раду и животу били позитивни или негативни. Покретање и преиспитивање појединих оцјена догађаја из наше даље или скорије прошлости сматрам, сасвим је правилно. Само, при том треба водити рачуна да се они са свих страна освјетле и да се чује ријеч и оних који су у њима учествовали, наравно — уколико је то могуће.

Даље, у поменутом извјештају стоји: „Мржња народа против властодржаца постала је све већа, а утицај Партије је све више растао. Иако су два члана ПК, који је бројио 3 члана, неодговорно пребјегли у Албанију, док је трећи остао на терену и преузео руководство Партије, Партија се у то вријеме почела организационо сређивати и учвршћивати”.³⁵

Из овога цитата да се закључити да су Покрајински комитет, у то вријеме, сачињавала три члана, те претпостављам да је тај форум од 3 члана донио одлуку да два његова члана емигрирају у Албанију, а трећи да остане на терену и преузме руководство Партије. Но, уколико ова претпоставка није тачна, ни трећи није могао преузети „руководство Партије”. Или, може се претпоставити да су се ова 2 члана ПК, који су имигрирали у Албанију, договорили о томе, тј. донијели одлуку, а да ли су трећег о томе обавјештавали или не (и, ако нијесу, зашто нијесу) — то је друго питање. Можда је у тој ситуацији тако морало да буде.

И у првом и у другом случају они су, по моме мишљењу, представљали већину, а право је већине одређеног руководства да доноси одлуке, које су остали чланови дужни да поштују и спроводе у живот — наравно, уколико нијесу очигледно на антипартијским позицијама. Зато никако не може да се каже да су два члана ПК, од свега 3, „неодговорно пребјегла у Албанију”. Сматрам да члан одређеног партијског руководства не може са себе да скида одговорност за одлуке које је то руководство донијело, без обзира на то да ли се он са поједином од њих слагао или не. У конкретном случају, и у вези са дјеловима цитираних инструкција ЦК, могло би се поставити питање да ли је ова одлука у оно вријеме била најправилнија и једини излаз, па ју је са тог становишта требало и оцјењивати.

Даље се у извјештају каже: „Те године одржана је пета покрајинска конференција у Кучима, на којој је изабрано ново руководство”,³⁶ а раније, у истом извјештају, стоји: „На Петој пар-

³⁵ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, 15.

³⁶ Исто, 16.

тијској конференцији, која је одржана 1934. године, изабрано је ново покрајинско руководство...³⁷ Очигледно је да је прво грешка, јер постоје докази да је 1934. године одржана Пета покрајинска конференција у Подгорици, а у Кучима 1937. године — Шеста, то потврђује и цитат из сјећања друга Маринковића.

У истом извјештају даље стоји: „Почетком 1938. године долази у Црну Гору друг Ђилас, као делегат ЦК КПЈ, који је много допринио и помогао Партији у Црној Гори да увиди злочиначки и издајнички рад Петка Милетића. Одмах последице тога смијењено је дотадашње руководство које је углавном било под утицајем издајника Петка Милетића”.³⁸

До сада ми нијесу познати документи који би нешто одређеније говорили о датуму и години доласка Милована Ђиласа у Црну Гору у вези са разобличавањем злочиначког и издајничког рада Петка Милетића, али је непобитно да је савјетовање на коме је донесена одлука о смјењивању дотадашњег партијског покрајинског руководства одржано у стану друга Блажа Јовановића у Подгорици, фебруара 1939. године. Из овога би се могао извести закључак да је Ђилас по овом питању долазио у Црну Гору у току 1938. године или почетком 1939. године, а не почетком 1938. године.

Даље у извјештају стоји сљедеће: „ПК КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак одржао је састанак 10. јула 1941. г. у Пиперима на којему је одлучено да се одмах отпочне са оружаном борбом”.³⁹ О датуму одржавања овог састанка већ сам имао прилике да пишем и мислим да сам доказао да је он одржан 8, а не 10. јула 1941. године.⁴⁰

Даље, у извјештају пише: „Убрзо последице тога непријатељ је довукао велика појачања из Албаније у јачини двије до три дивизије и успио да таквом снагом поново заузме ослобођене градове и да успостави испрекидане и порушене комуникације”.⁴¹

У јулској офанзиви 1941. године нијесу учествовале „двие до три дивизије”, већ пет, које су заједно са италијанским снагама стационарним у Црној Гори предузеле офанзиву против устанка.⁴²

³⁷ Исто, 12.

³⁸ Исто, 16.

³⁹ Исто, 25.

⁴⁰ Саво Брковић, Састанак Покрајинског комитета КПЈ за Црну Гору, Боку и Санџак у Стијени Пиперској одржан је 8. јула 1941. године, ИЗ 1961, XVIII, 161.

⁴¹ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, 25.

⁴² Владо Стругар и Перо Раичевић, Развитак народноослободилачке борбе у Црној Гори 1941—1945. г., ИЗ 1955, XI 295. — Тамо се каже: „У циљу угушења Тринаестојулског устанка италијанска Врховна команда је употребила: 5 нових дивизија (Pusteria, Puglie, Taro, Cassiatiore delle Alpi, Venezia), преостале снаге дивизије Messina, 6 борбених трупа, 4 берсалтерски пук дивизије Centauro и друге мање јединице“.

У поменутом извјештају стоји и сљедеће: „Због грешака и слабости, ЦК КПЈ смијенио је дотадашње партијско руководство у Црној Гори осим два члана и наименовао ново руководство које је морало да остане на терену да ради под тешким илегалним условима”.⁴³

Сигурно је да оваква формулација не може да се одржи, јер у директивном писму ЦК КПЈ од 8. априла 1942. год. стоји сљедеће:

„У циљу извршења горњих задатака, потребно је хитно реорганизовати ПК и поставити нови умјесто досадашњег који се овим смјењује. До даљег остају као представници ЦК КПЈ у Црној Гори другови Вељко⁴⁴ и Милутин,⁴⁵ са подједнаким правима и одговорностима, који су дужни да заједнички обезбиједу правилно извршење свих постављених задатака и укажу помоћ црногорским друговима у свим војно-политичким питањима”.⁴⁶

Сматрам да је довољно јасно из предњег цитата да је читаво руководство било смијењено и да оно „осим два његова члана” не одговара стварности. Ако је било нужно да се истакне да су из старог, смијењеног партијског руководства два његова члана поново наименована, или изабрана у ново, онда то тако треба и рећи. Јер, када се једно руководство смјењује као руководство, онда се од тога не може изузимати поједини његов члан, што није било учињено ни у наведеном спорном случају.

У даљем тексту извјештаја стоји сљедеће: „Упоредо са развојем Народноослободилачке борбе, управо условљеном њом, почели су се већ одмах послједије устанка 1941. године да се стварају први зачеци народне власти у облику Народно-ослободилачких одбора”. Први органи власти који су настајали у данима тринаестојулског устанка друкчије су се називали. Одбори који су именовани 19. јула 1941. године у Колашину називани су „Варошки национално-ослободилачки одбор” и „Срески национално-ослободилачки одбор”,⁴⁷ а орган власти који је изабран у Беранама 21. јула 1941. године на скупштини председника „Берана и свих ослобођених села и општина Среза беранског и свих политичких странака” који су позвани „ради договора о даљем вођењу борбе и народним пословима који су настали у овој ситуацији”⁴⁸ називао се „народни одбор ослобођења”.⁴⁹

⁴³ Извјештај о политичком раду ПК КПЈ за Црну Гору, 29.

⁴⁴ Вељко — псеудоним Милована Ђиласа.

⁴⁵ Милутин — псеудоним Ивана Милутиновића.

⁴⁶ Директивно писмо ЦК КПЈ од 8. априла 1942. године, Зборник II, књига 3, докуменат 132.

⁴⁷ В. Стругар и П. Раичевић, Развитак народноослободилачке борбе у Црној Гори 1941—1945. године, ИЗ 1955, XI 295.

⁴⁸ Записник трње скупштине народноослободилачког одбора у нашој земљи, ИЗ 1956, XII, 282.

⁴⁹ Исто, стр. 284.

Неке од поменутих грешака поновљене су у Извјештају о организационом раду ПК КПЈ за Црну Гору: о датуму оснивања КП Црне Горе, о времену доласка М. Ђиласа у Црну Гору и о емигрирању у Албанију после провале 1936. године.⁵⁰ Овдје бих указао на неке друге непрецизности у овом извјештају.

У извјештају пише: „Пуно организационо сређивање и учвршћење партијске организације у Црној Гори настаје почетком 1938. године. Тада је доласком друга Милована Ђиласа, члана новог ЦК КПЈ, почело разобличавање издајничког рада Петка Милетића који се још на робији повезао са неким нездравим елементима из Црне Горе и потпиривао рад фракционаша и опортуниста. Ускоро је на проширеном савјетовању ПК смијењено старо и изабрано ново привремено партијско руководство које је добило задатак да кроз борбу против свих нездравих и анти-партијских елемената припреми Седму партијску конференцију. У припремама за Седму партијску конференцију појачан је рад партијских ћелија који је био прилично ослабио због стања у Покрајинском партијском руководству, и несрећности у окружним и среским комитетима Партије”.⁵¹

Што се тиче доласка Милована Ђиласа у Црну Гору, датума одржавања партијског савјетовања и смјењивања старог и избора новог привременог партијског руководства, сматрам да је довољно речено. На овом мјесту хтио бих, само да укажем да оцјена „пуно организационо сређивање и учвршћење партијске организације у Црној Гори настаје почетком 1938. године” очигледно не може да се одржи, па чак ако се односи и на почетак 1939. године, јер оно што слиједи иза овога у тексту, који је већ цитиран, говори да стање у партијској организацији није било такво. Из цитираног се јасно види да се прво тврди да је постигнуто пуно организационо сређивање и учвршћење партијске организације, а после тога се набраја да је у то исто вријеме почело разобличавање издајничког рада Петка Милетића који је био повезан са неким нездравим елементима у Црној Гори. Он (Петко Милетић) потпирује рад фракционаша и опортуниста, долази до смјењивања старог и избора новог привременог партијског руководства. Ново привремено руководство добија задатак да се бори против свих нездравих и антипартијских елемената, настоји да се појача партијски рад у ћелијама, који је био привремено ослабио, постоји несрећност у окружним и среским комитетима Партије. Све ово довољно јасно говори о нереалности цитиране оцјене дате у извјештају. У оно вријеме партијских форума са називом среских комитета није било. За подручја среза обично су постојали форуми који су се звали мјесни комитети. У извјештају се каже: „VII партијска Покрајинска конференција, која

⁵⁰ Извјештај о организационом раду ПК КПЈ за Црну Гору, Цетиње 1948, 3, 44.

⁵¹ Извјештај о организационом раду ПК КПЈ за Црну Гору, 5.

је одржана августа 1938. . .⁵² Међутим, VII покрајинска партијска конференција, као што је већ речено, одржана је у августу 1939. године.

Набрајајући задатке које је VII покрајинска конференција поставила партијским организацијама, поред осталог пише и ово: „затим питање појачаног политичког рада пред предстојећим изборима итд.”⁵³

Очигледно је да се у конкретном случају мисли на децембарске изборе, који су одржани 1938. године, и који су већ били прошли, али је прешка сигурно направљена због тога што се мислило да је VII покрајинска конференција одржана у августу 1938. године. Већ је речено да је ова конференција одржана у августу 1939. године, тако да се овакав задатак на њој није могао ни поставити, пошто су парламентарни избори већ били прошли, а нови у 1939. години нијесу одржавани.

У извјештају даље пише: „10. јула 1941. године донесена је одлука о почетку устанка на састанку Покрајинског комитета, којему је присуствовао друг Милован Ђилас, делегат ЦК КПЈ. Већ три дана касније, 13-тог јула пламен оружаног устанка захватио је читаву Црну Гору”.⁵⁴

Већ је раније доказано, мислим, да је овај састанак одржан 8. јула 1941. године. На њему је, као што се то каже у извјештају о политичком раду, „одлучено да се одмах отпочне са оружаном борбом”, што је тачно, а не, као што се каже у Извјештају о организационом раду, „донесена је одлука о почетку устанка”. Мислим да је правилно када се каже да је почетак оружане борбе и почетак устанка, али је одлука донесена на састанку ПК од 8. јула 1941. године, гласила онако како је то написано у политичком извјештају ПК, а борбе нијесу почеле 3 дана, већ 5 дана после доношења одлуке.

У истом извјештају даље се каже: „Она је и у најтежим условима илегалног рада у старој Југославији, борећи се против класног непријатеља и његове жандарско-полицијске и шпијунске мреже 1938. године, како је то раније наведено, провела изборе за секретаре основних организација, општинске, мјесне и среске комитете, као и делегате за VII Покрајинску партијску конференцију, на којој је изабран Покрајински комитет”.⁵⁵

Изборе о којима се говори у цитираном тексту спровело је Привремено покрајинско партијско руководство између фебруара и августа 1939. године. Избори нијесу могли бити спровођени „и за среске комитете”, јер партијских форума са таквим називом није било.

⁵² Исто.

⁵³ Исто 6.

⁵⁴ Исто, 15.

⁵⁵ Извјештај о организационом раду ПК КПЈ за Црну Гору, Архива ЦК СК Црне Горе.

Говорећи даље о одговорности Божа Љумовића, као секретара Покрајинског комитета, за почињене грешке партијске организације у Црној Гори 1941. и 1942. године, каже се: „због тих грешака Љумовић је априла 1942. године, био кажњен и искључен из ПК”.⁵⁶

Већ сам раније цитирао дио из директивног писма ЦК КПЈ из кога се јасно види да је Љумовић и читаво Покрајинско партијско руководство у 1942. години смијењено, а ниједан његов члан, па ни секретар Љумовић, није појединачно из њега искључиван.

Сличних грешака има и у појединим дискусијама са Конгреса, али указивање на ове о којима је овдје било ријечи представља углавном указивање и на њих.

Саво Брковић